ROZSUDEK SOUDNÍHO DVORA (velkého senátu)

5. října 2004 *

Ve spojených věcech C-397/01 až C-403/01,

jejichž předmětem jsou žádosti o rozhodnutí o předběžné otázce na základě článku 234 ES, podané rozhodnutími Arbeitsgericht Lörrach (Německo) ze dne 26. září 2001, došlými Soudnímu dvoru dne 12. října 2001, v řízeních

Bernhard Pfeiffer (C-397/01),

Wilhelm Roith (C-398/01),

Albert Süß (C-399/01),

Michael Winter (C-400/01),

Klaus Nestvogel (C-401/01),

Roswitha Zeller (C-402/01),

Matthias Döbele (C-403/01)

* Jednací jazyk: němčina.

proti

Deutsches Rotes Kreuz, Kreisverband Waldshut eV,

SOUDNÍ DVŮR (velký senát),

ve složení V. Skouris, předseda, P. Jann, C. W. A. Timmermans, C. Gulmann, J.-P. Puissochet a J. N. Cunha Rodrigues, předsedové senátu, R. Schintgen (zpravodaj), F. Macken, N. Colneric, S. von Bahr a K. Lenaerts, soudci,

generální advokát: D. Ruiz-Jarabo Colomer,
vedoucí soudní kanceláře: H. von Holstein, zástupce vedoucího soudní kanceláře,

s přihlédnutím k písemné části řízení,

s ohledem na vyjádření předložená:

— za B. Pfeiffera, W. Roitha, A. Süße, M. Wintera a K. Nestvogela, jakož i R. Zeller a M. Döbele B. Spenglerem, Rechtsanwalt

— za Komisi Evropských společenství J. Sackem a H. Kreppelem, jako zmocněnci,

po vyslechnutí stanoviska generálního advokáta na jednání konaném dne 6. května 2003,

s přihlédnutím k usnesení o pokračování v řízení ze dne 13. ledna 2004,

s přihlédnutím k písemné části řízení a po jednání konaném dne 9. března 2004,

s ohledem na vyjádření předložená:

— za B. Pfeiffera, W. Roitha a K. Nestvogela, jakož i R. Zeller a M. Döbele B. Spenglerem,

— za A. Süße a M. Wintera K. Lörcherem, Gewerkschaftssekretär,

— za německou vládu W.-D. Plessingem, jako zmocněncem,

— za francouzskou vládu R. Abrahamem, G. de Berguesem a C. Bergeot-Nunes, jako zmocněnci,

— za italskou vládu I. M. Bragugliou, jako zmocněncem, ve spolupráci s A. Cingolem, avvocato dello Stato,

— za vládu Spojeného království C. Jackson, jako zmocněnkyní, ve spolupráci s A. Dashwoodem, barrister,

— za Komisi J. Sackem a H. Kreppelem,

po vyslechnutí stanoviska generálního advokáta na jednání konaném dne 27. dubna 2004,

vydává tento

Rozsudek

1 Žádosti o rozhodnutí o předběžné otázce se týkají výkladu článku 2 směrnice Rady 89/391/EHS ze dne 12. června 1989 o zavádění opatření pro zlepšení bezpečnosti a ochrany zdraví zaměstnanců při práci (Úř. věst. L 183, s. 1; Zvl. vyd. 05/01, s. 349), jakož i čl. 1 odst. 3, článku 6 a čl. 18 odst. 1 písm. b) bodu i) směrnice Rady 93/104/ES ze dne 23. listopadu 1993 o některých aspektech úpravy pracovní doby (Úř. věst. L 307, s. 18; Zvl. vyd. 05/02, s. 197).

2 Tyto žádosti byly předloženy v rámci sporů mezi B. Pfeifferem, W. Roithem, A. Süßem, M. Winterem a K. Nestvogelem, jakož i R. Zeller a M. Döbelem, kteří vykonávají či vykonávali činnosti pracovníků zdravotnické záchranné služby, a Deutsches Rotes Kreuz, Kreisverband Waldshut eV [německý Červený kříž, oblastní spolek Waldshut (dále jen „Deutsches Rotes Kreuz")], což je organizace, která zaměstnává nebo zaměstnávala žalobce v původním řízení, ve věci německé právní úpravy, která stanoví týdenní pracovní dobu v délce přesahující 48 hodin.

Právní rámec

Právní úprava Společenství

3 Směrnice 89/391 a 93/104 byly přijaty na základě článku 118a Smlouvy o ES (články 117 až 120 Smlouvy o ES byly nahrazeny články 136 ES až 143 ES).

4 Směrnice 89/391 je rámcovou směrnicí, která stanoví obecné zásady v oblasti bezpečnosti a zdraví zaměstnanců. Tyto zásady byly později rozvinuty řadou zvláštních směrnic, mezi nimi též směrnicí 93/104.

5 Článek 2 směrnice 89/391 definuje oblast její působnosti následujícím způsobem:

„1. Tato směrnice se vztahuje na všechny činnosti veřejného i soukromého sektoru (průmysl, zemědělství, obchod, administrativní činnosti, služby, vzdělání, kulturu, zábavu atd.).

2. Tato směrnice se nevztahuje na činnost určitých veřejných služeb, například ozbrojených sil nebo policie, nebo na určité činnosti civilní ochrany, jejichž zvláštní povaha odporuje této směrnici.

V těchto případech musí být s ohledem na cíle této směrnice zajištěna v co největší míře bezpečnost a ochrana zdraví zaměstnanců."

6 Podle článku 1 směrnice 93/104 nazvaného „Předmět a oblast působnosti":

„1. Tato směrnice stanoví minimální požadavky na bezpečnost a ochranu zdraví pro úpravu pracovní doby.

2. Tato směrnice se vztahuje na:

a) minimální doby denního odpočinku, odpočinku v týdnu a dovolené za kalendářní rok, na přestávky a maximální týdenní pracovní dobu

a

b) některé aspekty noční práce, práce na směny a rozvržení práce a pracovní doby.

3. Tato směrnice se vztahuje na všechna odvětví činnosti, veřejná i soukromá, ve smyslu článku 2 směrnice 89/391/EHS, aniž je dotčen článek 17 této směrnice, s výjimkou letecké, železniční, silniční, námořní a vnitrozemské říční a jezerní

dopravy, mořského rybolovu, ostatních prací na volném moři a činností lékařů při jejich vzdělávání.

4. Ustanovení směrnice 89/391/EHS jsou plně použitelná na otázky uvedené v odstavci 2, aniž jsou dotčena přísnější nebo zvláštní ustanovení obsažená v této směrnici."

7 Pod nadpisem „Definice" článek 2 směrnice 93/104 stanoví:

„Pro účely této směrnice:

1) ‚pracovní dobou' se rozumí jakákoli doba, během níž pracovník pracuje, je k dispozici zaměstnavateli a vykonává svoji činnost nebo povinnosti v souladu s vnitrostátními právními předpisy nebo zvyklostmi;

2) ‚dobou odpočinku' se rozumí jakákoli doba, která není pracovní dobou;

[...]".

8 Oddíl II uvedené směrnice stanoví opatření, která jsou členské státy povinny přijmout k zajištění toho, aby každý pracovník měl mimo jiné nárok na minimální dobu denního odpočinku, jakož i na minimální dobu odpočinku v týdnu, a rovněž upravuje maximální délku týdenní pracovní doby.

9 Pokud se týče maximální délky týdenní pracovní doby, článek 6 téže směrnice stanoví:

„Členské státy přijmou nezbytná opatření k zajištění toho, aby v souladu s potřebou chránit bezpečnost a zdraví pracovníků:

[...]

2) nepřekračovala průměrná délka pracovní doby pro každé období sedmi dnů, včetně přesčasů, 48 hodin."

10 Článek 15 směrnice 93/104 stanoví:

„Tato směrnice se nedotýká práva členských států používat nebo zavést právní a správní předpisy, které jsou příznivější pro ochranu bezpečnosti a zdraví pracovníků, nebo napomáhat nebo umožňovat uplatňování kolektivních smluv nebo dohod uzavřených mezi sociálními partnery, které jsou příznivější pro ochranu bezpečnosti a zdraví pracovníků."

11 Podle článku 16 uvedené směrnice:

„Členské státy mohou stanovit:

[...]

2) pro použití článku 6 (maximální týdenní pracovní doba) referenční období nepřesahující čtyři měsíce.

[...]"

12 Tatáž směrnice upravuje řadu odchylek z několika svých základních pravidel s ohledem na zvláštnosti určitých činností a s výhradou, že musí být splněny určité podmínky. V tomto ohledu její článek 17 stanoví:

„1. Při dodržování obecných zásad ochrany bezpečnosti a zdraví pracovníků se členské státy mohou odchýlit od článků 3, 4, 5, 6, 8 a 16, pokud se vzhledem ke zvláštní povaze dotyčných činností délka pracovní doby neměří nebo není předem určena nebo si ji mohou určit sami pracovníci, zejména v případě:

a) vrcholových řídících pracovníků nebo jiných osob majících pravomoc nezávisle rozhodovat;

b) pracovníků, kteří jsou rodinnými příslušníky,

nebo

c) pracovníků vykonávajících náboženské obřady v kostelech a náboženských společenstvích.

2. Prostřednictvím právních a správních předpisů nebo prostřednictvím kolektivních smluv a dohod mezi sociálními partnery mohou být za předpokladu, že dotyčným pracovníkům jsou poskytnuty rovnocenné náhradní doby odpočinku a že ve výjimečných případech, kdy není z objektivních důvodů možné poskytnout tyto náhradní doby odpočinku, je dotyčným pracovníkům poskytnuta odpovídající ochrana, přijaty odchylky:

2.1 od článků 3, 4, 5, 8 a 16:

[...]

c) v případě činností zahrnujících nutnost nepřetržité služby nebo výroby, jako jsou zejména:

i) služby týkající se přijímání, léčení nebo péče poskytované v nemocnicích nebo podobných ústavech, ubytovacích zařízeních a věznicích,

[...]

iii) služby tisku, rozhlasu, televize, kinematografické produkce, poštovní a telekomunikační služby, ambulance, požární služby a služby civilní ochrany,

[...].

3. Prostřednictvím kolektivních smluv nebo dohod uzavřených mezi sociálními partnery členského státu nebo regionu, nebo v souladu s pravidly stanovenými v těchto smlouvách prostřednictvím kolektivních smluv nebo dohod uzavřených mezi sociálními partnery na nižší úrovni mohou být provedeny odchylky od článků 3, 4, 5, 8 a 16.

[...]

Odchylky stanovené v prvním a druhém pododstavci jsou povoleny [pouze] za podmínky, že dotyčným pracovníkům jsou přiznány rovnocenné náhradní doby odpočinku nebo, ve výjimečných případech, pokud z objektivních důvodů není možné přiznat takové doby odpočinku, je dotyčným pracovníkům poskytnuta odpovídající ochrana.

[...]

4. Možnost odchýlit se od čl. 16 bodu 2, stanovená v odst. 2 bodech 2.1 a 2.2 a v odstavci 3 tohoto článku, nesmí mít za následek stanovení referenčního období přesahujícího šest měsíců.

Členské státy mají však možnost za předpokladu, že dodržují obecné zásady vztahující se k bezpečnosti a ochraně zdraví pracovníků, dovolit z objektivních nebo technických důvodů nebo důvodů týkajících se organizace práce, aby bylo kolektivními smlouvami nebo dohodami uzavřenými mezi sociálními partnery stanoveno jiné referenční období, které v žádném případě nepřesahuje 12 měsíců.

[...]"

13 Článek 18 směrnice 93/104 zní takto:

„1. a) Členské státy přijmou právní a správní předpisy nezbytné pro dosažení souladu s touto směrnicí do 23. listopadu 1996 nebo zajistí, aby do tohoto dne byla přijata nezbytná opatření dohodou sociálních partnerů, přičemž členské státy jsou povinny přijmout všechna nezbytná opatření, která jim umožní kdykoli zaručit výsledky uložené touto směrnicí.

b) i) Členské státy však mají možnost neuplatňovat článek 6 při dodržování obecné zásady bezpečnosti a ochrany zdraví pracovníků a za předpokladu, že přijmou nezbytná opatření k zajištění toho, aby:

— žádný zaměstnavatel nevyžadoval, aby pracovník pracoval déle než 48 hodin během období sedmi dnů, vypočteného jako průměr pro referenční období uvedené v čl. 16 bodě 2, bez předchozího souhlasu pracovníka s vykonáváním takové práce,

— žádnému pracovníkovi nevznikla ze strany zaměstnavatele újma, protože nesouhlasí s takovou prací,

— zaměstnavatel vedl aktualizované záznamy o všech pracovnících, kteří vykonávají takovou práci,

— záznamy byly dány k dispozici příslušným orgánům, které mohou z důvodů spojených s bezpečností práce nebo ochranou zdraví pracovníků zakázat nebo omezit možnost překročení maximální týdenní pracovní doby,

— zaměstnavatel poskytl příslušným orgánům na jejich žádost informace o případech, kdy pracovníci dali souhlas k práci přesahující 48 hodin v období sedmi dnů, vypočtené jako průměr pro referenční období uvedené v čl. 16 bodě 2.

[...]"

Vnitrostátní právní úprava

14 Německé pracovní právo rozlišuje mezi pracovní pohotovostí na pracovišti („Arbeitsbereitschaft"), pracovní pohotovostí na určeném místě („Bereitschaftsdienst") a pohotovostí na telefonu („Rufbereitschaft").

15 Tyto tři pojmy nejsou ve vnitrostátní právní úpravě definovány, avšak jejich znaky vyplývají z judikatury.

16 Pracovní pohotovost na pracovišti („Arbeitsbereitschaft") se vztahuje na situaci, kdy zaměstnanec je povinen být k dispozici svému zaměstnavateli přímo na pracovišti a je mimoto povinen zůstat v neustálé připravenosti, aby v případě potřeby mohl okamžitě zasáhnout.

17 Během pracovní pohotovosti na určeném místě („Bereitschaftsdienst") je zaměstnanec povinen zdržovat se na místě určeném zaměstnavatelem, ať již uvnitř provozovny zaměstnavatele nebo mimo ni, a být připraven ujmout se výkonu práce na žádost zaměstnavatele, avšak může odpočívat nebo se zaměstnávat podle svého, není-li po něm vyžadován výkon práce.

18 Pohotovost na telefonu („Rufbereitschaft") se vyznačuje tím, že zaměstnanec nemusí zůstávat v připravenosti na místě určeném zaměstnavatelem, avšak postačuje, aby byl kdykoliv dosažitelný tak, aby mohl začít plnit své pracovní úkoly v krátké době poté, co jej o to zaměstnavatel požádá.

19 Obecně je v německém pracovním právu za pracovní dobu v celém rozsahu považována pouze pracovní pohotovost na pracovišti („Arbeitsbereitschaft"). Naproti tomu pracovní pohotovost na určeném místě („Bereitschaftsdienst") i pohotovost na telefonu („Rufbereitschaft") jsou kvalifikovány jako doba odpočinku, s výjimkou té části doby pohotovosti, během níž zaměstnanec skutečně plnil své pracovní úkoly.

20 Německá právní úprava pracovní doby a doby odpočinku je obsažena v Arbeitszeitgesetz (zákon o pracovní době) ze dne 6. června 1994 (BGBl. 1994 I, s. 1170, dále jen „ArbZG"), který byl přijat k provedení směrnice 93/104.

21 V článku 2 odst. 1 ArbZG je pracovní doba definována jako doba mezi začátkem a koncem práce, s výjimkou přestávek.

22 Podle článku 3 ArbZG:

„Denní pracovní doba zaměstnanců nesmí přesáhnout 8 hodin. Až na 10 hodin může být prodloužena pouze tehdy, pokud průměrná pracovní doba v období 6 kalendářních měsíců nebo 24 týdnů nepřesahuje 8 hodin na jeden pracovní den."

23 Podle článku 7 ArbZG:

„(1) Kolektivní smlouvou nebo na základě kolektivní smlouvy podnikovou dohodou lze:

1. odchylně od článku 3,

a) prodloužit pracovní dobu nad 10 hodin v každém pracovním dni i bez nároku na náhradu, pokud pracovní doba pravidelně a ve značné míře zahrnuje dobu pracovní pohotovosti na pracovišti (‚Arbeitsbereitschaft'),

b) určit jiné vyrovnávací období,

c) prodloužit pracovní dobu až na 10 hodin v každém pracovním dni bez nároku na náhradu v nejvýše 60 dnech v roce,

[...]"

24 Podle článku 25 ArbZG:

„Obsahuje-li ke dni vstupu tohoto zákona v účinnost kolektivní smlouva, která existuje nebo po tomto dni stále vyvolává účinky, odchylná pravidla podle čl. 7 odst. 1 nebo 2 [...], která překračují maximální hranice stanovené v uvedených ustanoveních, nejsou tím tato pravidla dotčena. Kolektivním smlouvám podle první věty jsou postaveny naroveň podnikové dohody uzavřené na základě kolektivních smluv. [...]"

25 Tarifvertrag über die Arbeitsbedingungen für Angestellte, Arbeiter und Auszubildende des Deutschen Roten Kreuzes (kolektivní smlouva o pracovních podmínkách zaměstnanců, pracovníků a učňů Německého Červeného kříže, dále jen „DRK-TV") stanoví mimo jiné toto:

„Článek 14 – Běžná pracovní doba

(1) Běžná pracovní doba činí s vyloučením přestávek v průměru 39 hodin (respektive 38,5 hodin počínaje od 1. dubna 1990) týdně. Průměr běžné týdenní pracovní doby se zpravidla počítá za období 26 týdnů.

V případě pracovníků, kteří pracují na střídavé směny nebo na směny, může být stanoveno delší období.

(2) Běžná pracovní doba může být prodloužena [...]

a) až na 10 hodin denně (v průměru 49 hodin týdně), pokud pravidelně zahrnuje dobu pracovní pohotovosti na pracovišti (‚Arbeitsbereitschaft') v průměrné délce nejméně 2 hodiny denně,

b) až na 11 hodin denně (v průměru 54 hodin týdně), pokud pravidelně zahrnuje dobu pracovní pohotovosti na pracovišti (‚Arbeitsbereitschaft') v průměrné délce nejméně 3 hodiny denně,

c) až na 12 hodin denně (v průměru 60 hodin týdně), pokud musí být zaměstnanec na pracovišti přítomen pouze za tím účelem, aby v případě potřeby prováděl požadované práce.

[...]

(5) Nařídí-li to zaměstnavatel, je pracovník povinen zdržovat se mimo běžnou pracovní dobu na místě určeném zaměstnavatelem, aby mohl v případě potřeby zahájit výkon práce [pracovní pohotovost na určeném místě ('Bereitschaftsdienst')]. Zaměstnavatel může pracovní pohotovost na určeném místě nařídit pouze tehdy, lze-li očekávat, že bude třeba vykonat určitou práci, avšak podle zkušeností převažuje doba, po kterou k výkonu práce nedochází.

[...]"

26 K článku 14 odst. 2 DRK-TV se vztahuje poznámka, která zní takto:

„V oblasti působnosti přílohy 2 pro pracovníky záchranné služby a přepravy nemocných je třeba přihlédnout k poznámce pod čarou k čl. 14 odst. 2 [DRK-TV]."

27 Tato příloha 2 obsahuje zvláštní ustanovení kolektivní smlouvy o personálu záchranných služeb a přepravy nemocných. V příslušné poznámce pod čarou se uvádí, že maximální týdenní pracovní doba v délce 54 hodin stanovená v čl. 14 odst. 2 písm. b) DRK-TV je postupně snižována. V důsledku toho je stanoveno, že od 1. ledna 1993 činí tato maximální pracovní doba již pouze 49 hodin namísto dřívějších 54 hodin.

Spory v původním řízení a předběžné otázky

28 K předloženým žádostem o rozhodnutí o předběžné otázce vedlo sedm sporů.

29 Ze spisů, které má Soudní dvůr k dispozici, vyplývá, že Deutsches Rotes Kreuz mimo jiné provozuje pozemní záchrannou službu v části Landkreis Waldshut. Deutsches Rotes Kreuz udržuje stanoviště záchranné služby ve Waldshut (Německo), v Dettighoffen (Německo) a v Bettmaringen (Německo), která jsou obsazena 24 hodin denně, a dále stanoviště v Lauchringen (Německo), které je obsazeno 12 hodin denně. Pozemní záchranná služba první pomoci je zajišťována pomocí sanitních vozidel a zásahových vozidel lékařů pohotovostní služby. Posádka sanitního vozidla se skládá ze dvou pracovníků zdravotnické záchranné služby -ošetřovatelů, zatímco posádka zásahového vozidla lékaře pohotovostní služby se skládá z jednoho pracovníka zdravotnické záchranné služby a jednoho pohotovostního lékaře. Na základě přijatého hlášení tato vozidla vyjíždějí na místo za účelem poskytnutí lékařské péče pacientům. Ti jsou následně zpravidla přepravováni do nemocnice.

30 B. Pfeiffer a K. Nestvogel byli v minulosti zaměstnáni u Deutsches Rotes Kreuz jako pracovníci zdravotnické záchranné služby, zatímco ostatní žalobci v původním řízení byli u této organizace zaměstnáni ještě v době podání svých žalob u předkládajícího soudu.

31 Účastníci původního řízení se přou v podstatě o to, zda je třeba při počítání maximální týdenní pracovní doby přihlédnout k době pracovní pohotovosti na pracovišti („Arbeitsbereitschaft"), kterou jsou nebo byli dotčení zaměstnanci povinni vykonávat v rámci svého zaměstnání ve službách Deutsches Rotes Kreuz.

32 Předmětem žalob podaných B. Pfeifferem a K. Nestvogelem u Arbeitsgericht Lörrach jsou nároky na odměnu za práci přesčas, kterou odvedli nad rámec 48 hodin týdně. Tvrdí totiž, že v období mezi červnem 2000 a březnem 2001 jim bylo neoprávněně uloženo odpracovat v průměru více než 48 hodin v týdnu. V důsledku toho se domáhají, aby uvedený soud uložil Deutsches Rotes Kreuz povinnost zaplatit jim částky v hrubé výši 4 335,45 DEM (za 156,85 hodin navíc při sazbě odměny v hrubé výši 29,91 DEM), respektive 1 841,88 DEM (za 66,35 hodin navíc při sazbě odměny v hrubé výši 27,76 DEM), přičemž tyto částky mají být zvýšeny o úroky z prodlení.

33 Pokud jde o žaloby podané u uvedeného soudu ostatními žalobci v původním řízení, jejich předmětem je určení maximální týdenní pracovní doby, po kterou jsou povinni pracovat pro Deutsches Rotes Kreuz.

34 V jednotlivých pracovních smlouvách si účastníci v původním řízení sjednali použití DRK-TV.

35 Arbeitsgericht Lörrach konstatuje, že na základě těchto pravidel kolektivní smlouvy činila průměrná týdenní pracovní doba v záchranné službě provozované Deutsches Rotes Kreuz 49 hodin. Běžná pracovní doba totiž byla prodloužena v souladu s čl. 14 odst. 2 písm. b) DRK-TV s přihlédnutím k povinnostem dotčených osob vykonávat pracovní pohotovost na pracovišti („Arbeitsbereitschaft") v průměrné délce nejméně 3 hodin denně.

36 Žalobci v původním řízení se domnívají, že opatření, která Deutsches Rotes Kreuz přijal za účelem stanovení týdenní pracovní doby na 49 hodin, jsou protiprávní. V tomto ohledu se opírají o směrnici 93/104 a o rozsudek Soudního dvora ze dne

3. října 2000, Simap (C-303/98, Recueil, s. I-7963). Podle nich čl. 14 odst. 2 písm. b) DRK-TV porušuje právo Společenství tím, že stanoví pracovní dobu v délce přesahující 48 hodin týdně. Mimoto uvedenou úpravu obsaženou v kolektivní smlouvě nelze odůvodnit ani odchylnou úpravou obsaženou v čl. 7 odst. 1 bodu 1 písm. a) ArbZG. Žalobci v původním řízení totiž uplatňují, že tento zákon v tomto ohledu neprovádí správným způsobem ustanovení směrnice 93/104. Usuzují tudíž, že odchylná úprava obsažená v ArbZG musí být vykládána v souladu s právem Společenství a že v opačném případě není vůbec použitelná.

37 Naproti tomu Deutsches Rotes Kreuz navrhuje zamítnutí žalob. Tvrdí zejména, že jeho úprava týkající se prodloužení pracovní doby je v souladu s vnitrostátními právními předpisy i kolektivními smlouvami.

38 Arbeitsgericht Lörrach, jemuž byl spor předložen, se předně táže, zda činnost žalobců v původním řízení patří do oblasti působnosti směrnice 93/104.

39 Jednak čl. 1 odst. 3 směrnice 93/104, který odkazuje, pokud se týče oblasti její působnosti, na článek 2 směrnice 89/391, vylučuje z této působnosti několik oblastí v případě, že zvláštní povaha vlastní určitým specifickým činnostem odporuje těmto směrnicím. Podle předkládajícího soudu by se však toto vyloučení mělo vztahovat pouze na ty předmětné činnosti, které mají zaručovat veřejnou bezpečnost a veřejný pořádek, jsou nepostradatelné pro společné blaho a s ohledem na svou povahu nemohou být předmětem plánování. Jako příklad uvádí rozsáhlé pohromy. Naproti tomu záchranné služby první pomoci nemohou být vyloučeny z působnosti obou těchto směrnic, byť pracovníci zdravotnické záchranné služby musí být připraveni k zásahu 24 hodin denně, neboť zůstává zachována možnost plánovat pracovní úkoly a pracovní dobu každého z nich.

40 Jednak je třeba určit, zda práce u pozemní záchranné služby musí být považována za činnost, která patří do oblasti „silniční dopravy" ve smyslu čl. 1 odst. 3 směrnice 93/104. Pokud by tento pojem měl být chápán tak, že se vztahuje na veškeré činnosti, které se odehrávají ve vozidle, které je zapojeno do provozu na veřejných pozemních komunikacích, musela by do takové oblasti patřit i záchranná služba zajišťovaná pomocí sanitních vozidel a zásahových vozidel lékařů pohotovostní služby vzhledem k tomu, že významnou součástí této činnosti jsou výjezdy na místa, kde se vyskytl naléhavý případ, a v převozu pacientů do nemocnice. Záchranná služba však obvykle pracuje v geograficky omezené oblasti, zpravidla uvnitř Landkreis, takže vzdálenosti nejsou dlouhé a doba zásahu je omezená. Práce u pozemní záchranné služby se tak liší od typické činnosti při silniční dopravě. Pochybnosti v tomto ohledu nicméně existují v důsledku rozsudku ze dne 24. září 1998, Tögel (C-76/97, Recueil, s. I-5357, bod 40).

41 Předkládající soud se dále táže, zda předpokladem pro to, aby se neuplatnila průměrná maximální týdenní pracovní doba v délce 48 hodin stanovená v čl. 18 odst. 1 písm. b) bodu i) směrnice 93/104, je výslovné a jednoznačné svolení ze strany dotyčného zaměstnance, anebo zda postačuje, aby jím byl udělen souhlas s použitím kolektivní smlouvy jako celku, je-li v ní upravena mimo jiné možnost překročení maximální pracovní doby v délce 48 hodin.

42 Konečně se Arbeitsgericht Lörrach zamýšlí nad otázkou, zda článek 6 směrnice 93/104 je natolik bezpodmínečný a dostatečně přesný, aby jej mohl jednotlivec uplatnit u vnitrostátního soudu v případě, že členský stát tuto směrnici provedl nesprávně. Podle německého práva totiž, pokud úprava obsažená v čl. 14 odst. 2 písm. b) DRK-TV, která se vztahuje na pracovní smlouvy uzavřené mezi účastníky v původním řízení, nepřekračuje možnosti zákonodárcem otevřené v čl. 7 odst. 1 bodu 1 písm. a) ArbZG, toto posledně uvedené ustanovení umožňuje zaměstnavateli rozhodnout o prodloužení denní pracovní doby i bez nároku na náhradu, přičemž omezení průměrné délky týdenní pracovní doby na 48 hodin, které vyplývá z článku 3 ArbZG, jakož i z článku 6 bodu 2 směrnice 93/104, se nepoužije.

43 Arbeitsgericht Lörrach, maje za to, že k vyřešení sporů, které mu byly předloženy, je za těchto podmínek nezbytný výklad práva Společenství, se rozhodl přerušit řízení a položit Soudnímu dvoru následující předběžné otázky, jejichž znění je shodné ve věcech C-397/01 až C-403/01:

„1) a) Je třeba odkaz, který je obsažen v čl. 1 odst. 3 směrnice 93/104 [...], na čl. 2 odst. 2 směrnice 89/391 [...], podle kterého se [tyto] směrnice nevztahují na určité specifické činnosti ve složkách civilní ochrany, jejichž zvláštní povaha odporuje těmto směrnicím, chápat tak, že toto vyloučení se vztahuje na činnost žalobců – pracovníků zdravotnické záchranné služby?

b) Je třeba pojem silniční dopravy [obsažený] v čl. 1 odst. 3 směrnice 93/104/ES chápat tak, že z působnosti směrnice jsou vyloučeny pouze ty činnosti v dopravě, jejichž povaha s sebou nese překonávání značných vzdáleností, a u nichž v důsledku toho z důvodu nepředvídatelnosti případných komplikací nelze stanovit dobu při dopravě, anebo se tento pojem vztahuje rovněž na činnost pozemních záchranných služeb, jejichž součástí je přinejmenším rovněž řízení vozidel záchranné služby a doprovod pacientů při jejich přepravě?

2) Je třeba s ohledem na rozsudek Soudního dvora [...] ve věci [...] Simap (body 73 a 74) čl. 18 odst. 1 písm. b) bod i) směrnice 93/104 chápat tak, že o prodloužení týdenní pracovní doby nad 48 hodin musí být zmínka v souhlasu individuálně uděleném zaměstnancem, nebo může tento souhlas spočívat rovněž ve skutečnosti, že zaměstnanec a zaměstnavatel si v pracovní smlouvě ujednali, že pracovní podmínky se řídí kolektivní smlouvou, která umožňuje prodloužení týdenní pracovní doby nad 48 hodin?

3) Je obsah článku 6 směrnice 93/104 [...] natolik bezpodmínečný a dostatečně přesný, aby se jeho ustanovení mohli před vnitrostátními soudy dovolávat jednotlivci, pokud stát směrnici neprovedl správně ve vnitrostátním právu?"

44 Usnesením předsedy Soudního dvora ze dne 7. listopadu 2001 byly věci C-397/01 až C-403/01 spojeny pro účely písemné části řízení, ústní části řízení a rozsudku.

45 Rozhodnutím ze dne 14. ledna 2003 přerušil Soudní dvůr řízení v uvedených věcech až do dne jednání k vyslechnutí řečí ve věci, která vedla k rozsudku ze dne 9. září 2003, Jaeger (C-151/02, Recueil, s. I-8389), přičemž uvedené jednání se konalo dne 25. února 2003.

46 Usnesením Soudního dvora ze dne 13. ledna 2004 bylo rozhodnuto o pokračování v ústní části řízení ve věcech C-397/01 až C-403/01.

K předběžným otázkám

K první otázce, bodu a)

47 Bodem a) své první otázky se předkládající soud v podstatě táže, zda je třeba článek 2 směrnice 89/391 a čl. 1 odst. 3 směrnice 93/104 vykládat v tom smyslu, že činnost pracovníků zdravotnické záchranné služby vykonávaná v rámci lékařské záchranné služby první pomoci, takové, jaká je předmětem původního řízení, spadá do působnosti uvedených směrnic.

48 K odpovědi na tuto otázku je nejprve třeba připomenout, že čl. 1 odst. 3 směrnice 93/104 definuje její působnost prostřednictvím výslovného odkazu na článek 2 směrnice 89/391. Než tudíž bude určeno, zda činnost taková, jakou je činnost pracovníků zdravotnické záchranné služby, kteří doprovázejí sanitní vozidlo nebo zásahové vozidlo lékaře pohotovostní služby v rámci záchranné služby první pomoci, kterou zajišťuje Deutsches Rotes Kreuz, spadá do působnosti směrnice 93/104, je třeba nejdříve zkoumat, zda tato činnost patří do působnosti směrnice 89/391 (viz výše uvedený rozsudek Simap, body 30 a 31).

49 Směrnice 89/391 se v souladu se svým čl. 2 odst. 1 vztahuje na „všechny činnosti veřejného i soukromého sektoru", mezi nimiž jsou mimo jiné obecně uvedeny činnosti služeb.

50 Jak však vyplývá z prvního pododstavce odstavce 2 téhož článku, nevztahuje se uvedená směrnice na určité činnosti, mimo jiné ve službách civilní ochrany, jejichž zvláštní povaha odporuje této směrnici.

51 Je nicméně nutné konstatovat, že činnost pracovníků zdravotnické záchranné služby, kteří doprovázejí sanitní vozidlo nebo zásahové vozidlo lékaře pohotovostní služby v rámci záchranné služby první pomoci zraněným nebo nemocným, která je zajišťována sdružením takovým, jakým je Deutsches Rotes Kreuz, svou povahou nespadá do vyloučení uvedeného v předcházejícím bodě.

52 Jak z cíle směrnice 89/391, jímž je podpora zlepšování bezpečnosti a ochrany zdraví pracovníků při práci, tak i ze znění jejího čl. 2 odst. 1 totiž vyplývá, že působnost této směrnice musí být pojímána široce. Z toho vyplývá, že vynětí z této působnosti, stanovená v prvním pododstavci odstavce 2 uvedeného článku, musí být vykládána

restriktivně (viz výše uvedený rozsudek Simap, body 34 a 35, a usnesení ze dne 3. července 2001, CIG, C-241/99, Recueil, s. I-5139, bod 29).

53 Mimoto první pododstavec čl. 2 odst. 2 směrnice 89/391 nevylučuje z působnosti uvedené směrnice služby civilní ochrany jako takové, nýbrž pouze „určité činnosti" při těchto službách, které svou zvláštní povahou odporují použití pravidel obsažených v uvedené směrnici.

54 Toto vynětí z působnosti směrnice 89/391, která je definována široce, musí být tudíž vykládáno způsobem, který omezuje jeho dosah na případy, kdy je to striktně nezbytné k hájení zájmů, jejichž ochranu směrnice členským státům umožňuje.

55 V tomto ohledu bylo vyloučení obsažené v prvním pododstavci čl. 2 odst. 2 směrnice 89/391 přijato pouze za tím jediným účelem, aby zaručilo řádné fungování služeb, které jsou nepostradatelné k ochraně veřejné bezpečnosti, veřejného zdraví, jakož i veřejného pořádku v případě situací mimořádné závažnosti a rozsahu – například pohrom – které se vyznačují tím, že u nich z povahy věci nelze plánovat pracovní dobu zásahových a záchranných týmů.

56 Takto vymezená služba civilní ochrany v úzkém slova smyslu, na kterou se vztahuje uvedené ustanovení, se však jasně odlišuje od činností při záchraně zraněných nebo nemocných osob, které jsou předmětem původního řízení.

57 Třebaže totiž služba, kterou popisuje předkládající soud, musí čelit událostem, které již pojmově nejsou předvídatelné, nic to nemění na tom, že činnosti, k nimž při ní dochází za obvyklých podmínek a které ostatně odpovídají poslání, které bylo takové službě svěřeno, lze předem organizovat, včetně organizace rozvržení pracovní doby jejího personálu.

58 Tato služba tudíž nevykazuje žádnou zvláštní povahu, která by odporovala použití pravidel Společenství v oblasti ochrany bezpečnosti a zdraví zaměstnanců, takže na ni nedopadá vyloučení uvedené v prvním pododstavci čl. 2 odst. 2 směrnice 89/391, a uvedená směrnice se na tuto službu naopak vztahuje.

59 Pokud se jedná o směrnici 93/104, ze samotného znění jejího čl. 1 odst. 3 vyplývá, že se vztahuje na všechna odvětví činnosti, veřejná i soukromá, uvedená v článku 2 směrnice 89/391, s výjimkou určitých zvláštních činností, které jsou taxativně vyjmenovány.

60 Žádná z těchto posledně uvedených činností však není relevantní, co se týče služby takové, jaká je předmětem věci v původním řízení. Zvláště je pak zřejmé, že činnost pracovníků zdravotnické záchranné služby, kteří v rámci záchranné lékařské služby první pomoci doprovázejí pacienty v sanitním vozidle nebo v zásahovém lékařském vozidle, nelze stavět naroveň činnosti lékařů při jejich vzdělávání, na kterou se směrnice 93/104 v souladu se svým čl. 1 odst. 3 nevztahuje.

61 V důsledku toho činnost taková, jakou popisuje předkládající soud, spadá rovněž do působnosti směrnice 93/104.

62 Jak správně zdůraznila Komise, tento závěr ještě potvrzuje okolnost, že čl. 17 odst. 2 bod 2.1 písm. c) bod iii) směrnice 93/104 výslovně zmiňuje, mimo jiné, služby ambulance. Taková zmínka by totiž postrádala jakýkoliv smysl, pokud by příslušná činnost již byla vyloučena z působnosti směrnice 93/104 jako celku na základě jejího čl. 1 odst. 3. Naopak uvedená zmínka ukazuje, že zákonodárce Společenství vycházel ze zásady použitelnosti této směrnice na činnosti takovéto povahy, přičemž však upravil možnost se za určitých okolností od určitých konkrétních ustanovení uvedené směrnice odchýlit.

63 Za těchto podmínek je třeba na bod a) první otázky odpovědět, že článek 2 směrnice 89/391 a čl. 1 odst. 3 směrnice 93/104 je třeba vykládat tak, že činnost pracovníků zdravotnické záchranné služby, vykonávaná v rámci lékařské záchranné služby první pomoci, takové, jaká je předmětem původního řízení, spadá do působnosti uvedených směrnic.

K první otázce, bodu b)

64 Bodem b) své první otázky se předkládající soud v podstatě táže, zda pojem „silniční dopravy" ve smyslu čl. 1 odst. 3 směrnice 93/104 je třeba vykládat tak, že se vztahuje na činnost lékařské záchranné služby první pomoci z důvodu, že tato služba spočívá přinejmenším zčásti v použití vozidla a v doprovodu pacienta během jeho převozu do nemocnice.

65 V tomto ohledu je třeba připomenout, že podle čl. 1 odst. 3 směrnice 93/104 se tato směrnice „vztahuje na všechna odvětví činnosti [...], s výjimkou letecké, železniční, silniční, námořní a vnitrozemské říční a jezerní dopravy [...]."

66 Ve svém rozsudku ze dne 4. října 2001, Bowden a další (C-133/00, Recueil, s. I-7031), Soudní dvůr rozhodl, že toto ustanovení musí být vykládáno tak, že veškeří pracovníci zaměstnaní v odvětví silniční dopravy, včetně kancelářského personálu, jsou vyloučeni z působnosti uvedené směrnice.

67 Vyloučení z působnosti směrnice 93/104 zmíněná v jejím čl. 1 odst. 3 musí být, coby výjimky z právní úpravy Společenství v oblasti úpravy pracovní doby zavedené uvedenou směrnicí, vykládána způsobem, který omezuje jejich rozsah na případy, kdy je to striktně nezbytné k hájení zájmů, jejichž ochrana je cílem těchto vyloučení (viz analogicky výše uvedený rozsudek Jaeger, bod 89).

68 Odvětví dopravy pak bylo vyloučeno z působnosti směrnice 93/104 z toho důvodu, že v této oblasti již existuje právní úprava Společenství, která vzhledem ke zvláštní povaze předmětné činnosti stanoví zvláštní pravidla mimo jiné v oblasti úpravy pracovní doby. Tato právní úprava se však nevztahuje na dopravu prováděnou v naléhavých případech nebo určenou k záchranným úkolům.

69 Mimoto výše uvedený rozsudek Bowden a další je založen na příslušnosti zaměstnavatele k jednomu z odvětví dopravy, která jsou výslovně uvedena v čl. 1 odst. 3 směrnice 93/104 (viz body 39 až 41 uvedeného rozsudku). Naproti tomu nelze úspěšně tvrdit, že činnost Deutsches Rotes Kreuz patří do odvětví silniční dopravy, zajišťuje-li záchrannou lékařskou službu první pomoci, takovou, jaká je předmětem původního řízení.

70 Okolnost, že tato činnost spočívá zčásti v používání vozidla první pomoci a v doprovodu pacienta během jeho převozu do nemocnice, není směrodatná, jelikož hlavním předmětem dotčené činnosti je poskytnutí první lékařské pomoci

nemocné či zraněné osobě, a nikoliv provedení činnosti spadající do odvětví silniční dopravy.

71 Kromě toho je třeba připomenout, že služby ambulance jsou výslovně uvedeny v čl. 17 odst. 2 bod 2.1 písm. c) bod iii) směrnice 93/104. Tato zmínka, která má umožnit případné odchýlení od některých zvláštních ustanovení uvedené směrnice, by však byla nadbytečná, pokud by takové služby již byly vyloučeny z působnosti uvedené směrnice jako celku na základě jejího čl. 1 odst. 3.

72 Za těchto podmínek nezahrnuje pojem „silniční dopravy", uvedený v čl. 1 odst. 3 směrnice 93/104, záchrannou lékařskou službu první pomoci, takovou, jaká je předmětem původního řízení.

73 Tento výklad v žádném ohledu nevyvrací výše uvedený rozsudek Tögel, na který odkazuje předkládající soud, vzhledem k tomu, že předmětem tohoto rozsudku nebyl výklad směrnice 93/104, nýbrž výklad směrnice Rady 92/50/EHS ze dne 18. června 1992 o koordinaci postupů při zadávání veřejných zakázek na služby (Úř. věst. L 209, s. 1; Zvl. vyd. 06/01, s. 322), jehož obsah a účel postrádají jakoukoli relevanci pro účely určení působnosti směrnice 93/104.

74 Vzhledem ke všemu, co bylo uvedeno výše, je třeba odpovědět na bod b) první otázky, že pojem „silniční dopravy" ve smyslu čl. 1 odst. 3 směrnice 93/104 je třeba vykládat tak, že se nevztahuje na činnost lékařské záchranné služby první pomoci, a to navzdory tomu, že tato služba spočívá přinejmenším zčásti v použití vozidla a v doprovodu pacienta během převozu do nemocnice.

K druhé otázce

75 Svou druhou otázkou se předkládající soud v podstatě táže, zda čl. 18 odst. 1 písm. b) bod i) první odrážku směrnice 93/104 je třeba vykládat tak, že stanoví požadavek souhlasu výslovně a svobodně vyjádřeného individuálně každým zaměstnancem k tomu, aby překročení maximální týdenní pracovní doby v délce 48 hodin, jak je upravena v článku 6 uvedené směrnice, bylo platné, anebo zda v tomto ohledu postačuje, aby pracovní smlouva dotčeného pracovníka odkazovala na kolektivní smlouvu, která takové překročení umožňuje.

76 Za účelem odpovědi na takto přeformulovanou otázku je třeba jednak připomenout, že jak z článku 118a Smlouvy, která je právním základem směrnice 93/104, tak i z prvního, čtvrtého, sedmého a osmého bodu odůvodnění této směrnice, jakož i ze samotného znění jejího čl. 1 odst. 1 vyplývá, že jejím cílem je zaručit lepší ochranu bezpečnosti a zdraví pracovníků tím, že jim poskytuje nárok na minimální dobu odpočinku – zejména denního a týdenního – jakož i nárok na přiměřené přestávky v práci, a tím, že stanoví maximální délku týdenní pracovní doby.

77 Jednak v režimu zavedeném směrnicí 93/104 mohou být pouze některá z jejích ustanovení, která jsou taxativně vyjmenována, předmětem odchylné úpravy stanovené členskými státy nebo sociálními partnery. Mimoto uplatnění takových odchylných úprav podléhá přísným podmínkám způsobilým zajistit účinnou ochranu bezpečnosti a zdraví pracovníků.

78 Čl. 18 odst. 1 písm. b) bod i) téže směrnice tak stanoví, že členské státy mají možnost neuplatňovat její článek 6 za předpokladu, že budou dodržovat obecné zásady bezpečnosti a ochrany zdraví pracovníků a že splní řadu kumulativních podmínek uvedených v prvním z obou výše uvedených ustanovení.

79 Konkrétněji první odrážka uvedeného čl. 18 odst. 1 písm. b) bod i) stanoví požadavek, aby pracovní doba nepřesáhla 48 hodin během období 7 dnů, vypočteného jako průměr pro referenční období uvedené v čl. 16 bodě 2 směrnice 93/104, přičemž však pracovník může udělit svůj souhlas s vykonáváním práce v rozsahu přesahujícím 48 hodin týdně.

80 V tomto ohledu Soudní dvůr již v bodu 73 výše uvedeného rozsudku Simap rozhodl, že – jak vyplývá ze samotného znění tohoto ustanovení – čl. 18 odst. 1 písm. b) bod i) první odrážka směrnice 93/104 obsahuje požadavek individuálního souhlasu pracovníka.

81 V bodě 74 téhož rozsudku z toho Soudní dvůr dovodil, že souhlas vyjádřený zástupci odborů v rámci kolektivní smlouvy nebo dohody není rovnocenný souhlasu udělenému samotným pracovníkem, jak je stanoveno v uvedené první odrážce čl. 18 odst. 1 písm. b) bodu i).

82 Tento výklad vyplývá z cíle směrnice 93/104, která má zaručit účinnou ochranu bezpečnosti a zdraví pracovníků tím, že jim zajišťuje mimo jiné efektivní nárok na maximální délku týdenní pracovní doby, jakož i na minimální doby odpočinku. Každá odchylka od těchto minimálních požadavků musí tudíž být spojena s veškerými zárukami potřebnými k tomu, aby dotčený pracovník v případě, že se rozhodne vzdát se sociálního práva, které mu přímo poskytuje uvedená směrnice, tak učinil svobodně a s úplnou znalostí věci. Tyto požadavky jsou o to důležitější, že pracovníka je třeba považovat za slabší stranu pracovní smlouvy, takže je nutné zabránit tomu, aby zaměstnavatel měl možnost obcházet smluvní vůli druhé smluvní strany nebo ji omezovat na jejích právech, aniž by tato druhá strana v tomto ohledu vyjádřila svůj výslovný souhlas.

83 Tyto úvahy jsou pak rovněž relevantní, pokud jde o případ, na který míří druhá otázka.

84 Z toho vyplývá, že aby bylo možno se platně odchýlit od maximální délky týdenní pracovní doby stanovené v článku 6 směrnice 93/104, která činí 48 hodin, musí být souhlas pracovníka nejen individuální, nýbrž musí být rovněž výslovně a svobodně vyjádřen.

85 Tyto podmínky nejsou splněny, pokud se pracovní smlouva dotčené osoby omezuje pouze na to, že odkazuje na kolektivní smlouvu, která připouští překročení maximální týdenní pracovní doby. Není totiž nikterak jisté, že když dotčený pracovník uzavíral takovou smlouvu, byl seznámen s omezením svých práv, která mu poskytuje směrnice 93/104.

86 Je tudíž třeba na druhou otázku odpovědět tak, že čl. 18 odst. 1 písm. b) bod i) první odrážku směrnice 93/104 je třeba vykládat tak, že stanoví požadavek výslovně a svobodně vyjádřeného souhlasu individuálně uděleného každým pracovníkem k tomu, aby překročení maximální týdenní pracovní doby v délce 48 hodin, jak je upravena v článku 6 uvedené směrnice, bylo platné. V tomto ohledu nepostačuje, aby pracovní smlouva dotčené osoby odkazovala na kolektivní smlouvu, která takové překročení umožňuje.

K třetí otázce

87 Svou třetí otázkou se předkládající soud v podstatě táže, zda v případě nesprávného provedení směrnice 93/104 lze její článek 6 bod 2 vykládat tak, že má přímý účinek.

88 Jak vyplývá z jejího znění i z kontextu, do něhož je zasazena, tato otázka zahrnuje dva aspekty, z nichž první se týká výkladu článku 6 bodu 2 směrnice 93/104 za

účelem, aby předkládající soud byl schopen rozhodnout o souladu příslušných pravidel vnitrostátního práva s požadavky práva Společenství, zatímco druhý aspekt otázky se týká toho, zda uvedená směrnice splňuje v případě, že ji dotčený členský stát nesprávně provedl ve vnitrostátním právu, podmínky pro to, aby se jí jednotlivec mohl dovolávat u vnitrostátních soudů za okolností takových, jaké jsou dány ve věci v původním řízení.

89 Je tudíž třeba zkoumat tyto dva aspekty postupně.

K dosahu článku 6 bodu 2 směrnice 93/104

90 Je třeba předeslat, že článek 6 bod 2 směrnice 93/104 ukládá členským státům, aby přijaly nezbytná opatření k zajištění toho, aby v souladu s kategorickými požadavky ochrany bezpečnosti a zdraví pracovníků nepřekračovala průměrná délka pracovní doby pro každé období sedmi dnů včetně přesčasů 48 hodin.

91 Z článku 118a Smlouvy, který je právním základem směrnice 93/104, z prvního, čtvrtého, sedmého a osmého bodu odůvodnění této směrnice, z Charty Společenství o základních sociálních právech pracovníků, která byla přijata na zasedání Evropské rady konaném ve Štrasburku dne 9. prosince 1989, jejíž bod 8 a první pododstavec bodu 19 jsou vzpomenuty ve čtvrtém bodě odůvodnění uvedené směrnice, jakož i ze samotného znění čl. 1 odst. 1 této směrnice vyplývá, že jejím cílem je stanovení minimálních požadavků ke zlepšení životních a pracovních podmínek pracovníků pomocí sbližování vnitrostátních ustanovení týkajících se mimo jiné délky pracovní

doby. Toto sbližování na úrovni práva Společenství v oblasti úpravy pracovní doby má zaručit lepší ochranu bezpečnosti a zdraví pracovníků tím, že jim poskytuje nárok na minimální doby odpočinku – zejména denního a týdenního – jakož i nárok na přiměřené přestávky v práci (viz výše uvedený rozsudek Jaeger, body 45 až 47).

92 Směrnice 93/104 tak konkrétněji ve svém článku 6 bodě 2 stanoví maximální hranici 48 hodin pro průměrnou délku pracovního týdne, přičemž ohledně této maximální hranice je výslovně upřesněno, že se do ní započítávají přesčasy.

93 V této souvislosti Soudní dvůr již dříve rozhodl, že pracovní pohotovost na určeném místě („Bereitschaftsdienst"), kterou vykonává pracovník formou osobní přítomnosti na místě určeném svým zaměstnavatelem, je třeba v celém rozsahu považovat za pracovní dobu ve smyslu směrnice 93/104 bez ohledu na okolnost, že dotčený pracovník během této pracovní pohotovosti ve skutečnosti nevykonává nepřetržitou pracovní činnost (viz výše uvedený rozsudek Jaeger, body 71, 75 a 103).

94 Stejně tomu tak musí být u pracovní pohotovosti na pracovišti („Arbeitsbereitschaft"), kterou zajišťují pracovníci zdravotnické záchranné služby v rámci záchranné služby, která nutně zahrnuje kratší či delší období nečinnosti mezi naléhavými zásahy.

95 Taková období pracovní pohotovosti na pracovišti je třeba v důsledku toho v celém rozsahu brát v úvahu při určování maximální délky denní a týdenní pracovní doby.

96 Navíc se jeví, že v systému zavedeném směrnicí 93/104, ačkoliv její článek 15 obecně umožňuje použití nebo přijetí vnitrostátních ustanovení, která jsou pro bezpečnost a ochranu zdraví zaměstnanců při práci příznivější, jsou jen některá výslovně uvedená ustanovení této směrnice způsobilá stát se předmětem méně příznivé odchylné úpravy přijaté členskými státy nebo sociálními partnery (viz výše uvedený rozsudek Jaeger, bod 80).

97 O článku 6 směrnice 93/104 se však zmiňuje pouze její čl. 17 odst. 1, přičemž není sporu o tom, že toto posledně uvedené ustanovení se vztahuje na činnosti, které nemají žádnou souvislost s činnostmi, které vykonávají pracovníci zdravotnické záchranné služby, jakými jsou žalobci v původním řízení. Naproti tomu odstavec 2 bod 2.1 písm. c) bod iii) uvedeného článku odkazuje na „činnosti zahrnující nutnost nepřetržité služby", mezi nimiž jsou mimo jiné uvedeny též „služby [...] ambulance", avšak toto ustanovení stanoví možnost odchylné úpravy pouze v případě článků 3, 4, 5, 8 a 16 uvedené směrnice.

98 Kromě toho čl. 18 odst. 1 písm. b) bod i) směrnice 93/104 stanoví, že členské státy mají možnost neuplatňovat její článek 6 za předpokladu, že budou dodržovat obecné zásady bezpečnosti a ochrany zdraví pracovníků a že splní řadu kumulativních podmínek uvedených v prvním z obou výše uvedených ustanovení. Není však sporu o tom, že Spolková republika Německo této možnosti k odchýlení nevyužila (viz výše uvedený rozsudek Jaeger, bod 85).

99 Navíc z judikatury Soudního dvora vyplývá, že členské státy nemohou jednostranně určovat dosah ustanovení směrnice 93/104 tím, že uplatnění práva pracovníků na to, aby průměrná délka týdenní pracovní doby nepřesahovala 48 hodin, jak je stanoveno v článku 6 bodu 2 této směrnice, budou vázat na jakoukoli podmínku nebo jej podřídí jakémukoliv omezení (viz v tomto smyslu výše uvedený rozsudek Jaeger, body 58 a 59). Jakýkoli jiný výklad by přehlížel účel směrnice, jímž má být zaručení

účinné ochrany bezpečnosti a zdraví pracovníků tím, že je jim přiznán efektivní nárok na minimální dobu odpočinku (viz výše uvedený rozsudek Jaeger, bod 70 a 92).

100 Za těchto podmínek je třeba dospět k závěru, že s ohledem jak na znění článku 6 bodu 2 směrnice 93/104, tak i na její účel a stavbu představuje maximální hranice 48 hodin, pokud jde o průměrnou týdenní délku pracovní doby včetně přesčasů, pravidlo sociálního práva Společenství, které zaujímá zvláštní význam a které se musí vztahovat na každého pracovníka coby minimální požadavek k zajištění ochrany jeho bezpečnosti a zdraví (viz analogicky rozsudek ze dne 26. června 2001, BECTU, C-173/99, Recueil, s. I-4881, body 43 a 47), takže vnitrostátní úprava taková, jaká je předmětem původního řízení, která připouští týdenní pracovní dobu přesahující 48 hodin, včetně pracovní pohotovosti na pracovišti („Arbeitsbereitschaft"), se nejeví slučitelnou s požadavky uvedeného ustanovení.

101 Je tudíž třeba na třetí otázku, nahlíženou z hlediska jejího prvního aspektu, odpovědět tak, že článek 6 bod 2 směrnice 93/104 je třeba vykládat v tom smyslu, že za okolností takových, jaké jsou dány v původním řízení, brání právní úpravě členského státu, jejímž účinkem je, pokud jde o dobu pracovní pohotovosti na pracovišti („Arbeitsbereitschaft"), kterou zajišťují pracovníci zdravotnické záchranné služby v rámci záchranné lékařské služby první pomoci u organizace, jako je Deutsches Rotes Kreuz, že umožňuje, případně i prostřednictvím kolektivní smlouvy nebo podnikové dohody uzavřené na základě takové kolektivní smlouvy, překročení maximální týdenní pracovní doby v délce 48 hodin stanovené tímto ustanovením.

K přímému účinku článku 6 bodu 2 směrnice 93/104 a k důsledkům, které z toho vyplývají ve věcech v původním řízení

102 Vzhledem k tomu, že za okolností takových, jaké jsou dány ve věcech v původním řízení, se příslušná vnitrostátní právní úprava nejeví být v souladu s požadavky směrnice 93/104, pokud jde o maximální délku týdenní pracovní doby, je ještě třeba

zkoumat otázku, zda článek 6 bod 2 této směrnice splňuje podmínky nezbytné k tomu, aby zakládal přímý účinek.

103 V tomto ohledu vyplývá z ustálené judikatury Soudního dvora, že ve všech případech, kdy se ustanovení směrnice z hlediska svého obsahu jeví jako bezpodmínečná a dostatečně přesná, jsou jednotlivci oprávněni dovolávat se jich před vnitrostátními soudy vůči státu, a to ať již v případě, že stát směrnici včas neprovedl do vnitrostátního práva, tak i v případě, že ji provedl nesprávně (viz zejména rozsudky ze dne 19. listopadu 1991, Francovich a další, C-6/90 a C-9/90, Recueil, s. I-5357, bod 11, a ze dne 11. července 2002, Marks & Spencer, C-62/00, Recueil, s. I-6325, bod 25).

104 Článek 6 bod 2 směrnice 93/104 pak tato kritéria splňuje vzhledem k tomu, že členským státům jednoznačně ukládá přesnou povinnost dosáhnout výsledku, která není vázána na žádnou podmínku, co se týče použití pravidla v ní obsaženého, spočívajícího ve stanovení maximální hranice 48 hodin včetně přesčasů, pokud jde o průměrnou délku týdenní pracovní doby.

105 Třebaže směrnice 93/104 ponechává členským státům určitou volnou úvahu při volbě způsobů jejího provedení, zejména pokud jde o referenční období, které má být stanoveno pro účely použití jejího článku 6, a ačkoli jim navíc umožňuje, aby se od ustanovení tohoto článku odchýlily, tyto okolnosti se nedotýkají přesné a bezpodmínečné povahy bodu 2 uvedeného článku. Jednak totiž ze znění čl. 17 odst. 4 této směrnice vyplývá, že referenční období v žádném případě nesmí přesáhnout dvanáct měsíců, a jednak je možnost členských států neuplatňovat článek 6 vázána na dodržení veškerých podmínek obsažených v čl. 18 odst. 1 písm. b) bodu i) uvedené směrnice. Lze tudíž určit minimální ochranu, která musí být v každém případě uplatněna (viz v tomto smyslu výše uvedený rozsudek Simap, body 68 a 69).

106 V důsledku toho článek 6 bod 2 směrnice 93/104 splňuje všechny podmínky požadované k tomu, aby zakládal přímý účinek.

107 Je však ještě třeba určit právní důsledky, které musí vyvodit vnitrostátní soud z tohoto výkladu za okolností takových, jaké jsou dány ve věcech v původním řízení probíhajícím mezi jednotlivci.

108 V tomto ohledu Soudní dvůr soustavně judikoval, že směrnice sama o sobě nemůže zakládat jednotlivci povinnosti, a není tudíž možno se jí jako takové vůči němu dovolávat (viz zejména rozsudky ze dne 26. února 1986, Marshall, C-152/84, Recueil, s. 723, bod 48; ze dne 14. července 1994, Faccini Dori, C-91/92, Recueil, s. I-3325, bod 20, a ze dne 7. ledna 2004, Wells, C-201/02, Recueil, s. I-723, bod 56).

109 Z toho plyne, že i jasné, přesné a bezpodmínečné ustanovení směrnice, která má poskytnout práva nebo uložit povinnosti jednotlivcům, nemůže být jako takové uplatňováno v rámci sporu probíhajícího výlučně mezi jednotlivci.

110 Ze stejně tak ustálené judikatury, počínaje rozsudkem ze dne 10. dubna 1984, Von Colson a Kamann (C-14/83, Recueil, s. 1891, bod 26), však vyplývá, že ze směrnice vyplývající povinnost členských států dosáhnout výsledku v ní stanoveného, jakož i jejich závazek přijmout podle článku 10 ES veškerá vhodná obecná i zvláštní opatření k plnění této povinnosti, zavazují veškeré orgány členských států včetně

orgánů soudních v rámci jejich pravomocí (viz zejména rozsudky ze dne 13. listopadu 1990, Marleasing, C-106/89, Recueil, s. I-4135, bod 8; Faccini Dori, uveden výše, bod 26; ze dne 18. prosince 1997, Inter-Environnement Wallonie, C-129/96, Recueil, s. I-7411, bod 40, a ze dne 25. února 1999, Carbonari a další, C-131/97, Recueil, s. I-1103, bod 48).

111 Jsou to totiž vnitrostátní soudy, jimž zejména přísluší poskytovat právní ochranu, která pro procesní subjekty vyplývá z ustanovení práva Společenství a zaručovat plný účinek těchto ustanovení.

112 Je tomu tak tím spíše v případě, kdy je vnitrostátnímu soudu předložen spor, který se týká použití vnitrostátních ustanovení, která, jak je tomu i v daném případě, byla přijata speciálně k provedení směrnice, která má zakládat práva jednotlivcům. Uvedený soud musí s ohledem na třetí pododstavec článku 249 ES vycházet z právní domněnky, že členský stát, jakmile využil své volné úvahy, kterou mu ponechává uvedené ustanovení, měl v úmyslu v plném rozsahu splnit povinnosti, které pro něj vyplývají z příslušné směrnice (viz rozsudek ze dne 16. prosince 1993, Wagner Miret, C-334/92, Recueil, s. I-6911, bod 20).

113 Vnitrostátní soud je tak při použití vnitrostátního práva a zejména ustanovení právní úpravy specificky přijaté za účelem provedení požadavků směrnice povinen vykládat vnitrostátní právo v co možná největším rozsahu ve světle znění a účelu příslušné směrnice, aby tak dosáhl výsledku jí zamýšleného, a dosáhl tak souladu s třetím pododstavcem článku 249 ES (viz v tomto smyslu zejména výše uvedené rozsudky Von Colson a Kamann, bod 26; Marleasing, bod 8, a Faccini Dori, bod 26; viz rovněž rozsudky ze dne 23. února 1999, BMW, C-63/97, Recueil, s. I-905, bod 22; ze dne 27. června 2000, Océano Grupo Editorial a Salvat Editores, C-240/98 až C-244/98,

Recueil, s. I-4941, bod 30, a ze dne 23. října 2003, Adidas-Salomon a Adidas Benelux, C-408/01, Recueil, s. I-12537, bod 21).

114 Požadavek výkladu vnitrostátního práva v souladu s právem Společenství je inherentní systému Smlouvy v tom, že umožňuje, aby vnitrostátní soud v rámci svých pravomocí zajistil plnou účinnost práva Společenství, rozhoduje-li o sporu, který mu byl předložen (viz v tomto smyslu rozsudek ze dne 15. května 2003, Mau, C-160/01, Recueil, s. I-4791, bod 34).

115 Ačkoliv zásada výkladu vnitrostátního práva v souladu s právem Společenství, kterou tak stanoví právo Společenství, se v první řadě týká vnitrostátních ustanovení přijatých k provedení příslušné směrnice, neomezuje se však na pouhý výklad znění těchto ustanovení, nýbrž vyžaduje, aby vnitrostátní soud vzal v úvahu celé vnitrostátní právo za účelem posouzení, nakolik může být uplatněno způsobem, který nevede k výsledku, jenž je v rozporu s výsledkem směrnicí zamýšleným (viz v tomto smyslu výše uvedený rozsudek Carbonari a další, body 49 a 50).

116 Umožňuje-li tak vnitrostátní právo za určitých okolností s použitím jím uznávaných výkladových metod vyložit ustanovení vnitrostátního právního řádu takovým způsobem, aby bylo možno vyhnout se rozporu s jinou právní normou vnitrostátního práva nebo aby za tímto účelem byl omezen dosah tohoto ustanovení tím, že bude použito pouze za předpokladu, že je slučitelné s výše uvedenou právní normou, má soud povinnost použít tytéž metody za účelem dosažení výsledku sledovaného směrnicí.

117 V projednávaném případě tudíž přísluší předkládajícímu soudu, jemuž byly předloženy spory takové, jaké jsou předmětem původního řízení, na které se vztahuje působnost směrnice 93/104 a které mají původ ve skutečnostech, které

nastaly po uplynutí lhůty k provedení této směrnice, aby při použití ustanovení vnitrostátního práva určených speciálně k provedení uvedené směrnice vykládal tato ustanovení v co možná největším rozsahu takovým způsobem, aby mohly být použity způsobem slučitelným s cíli uvedené směrnice (viz v tomto smyslu rozsudek ze dne 13. července 2000, Centrosteel, C-456/98, Recueil, s. I-6007, body 16 a 17).

118 V projednávaném případě zásada výkladu v souladu s právem Společenství tudíž vyžaduje, aby předkládající soud učinil vše, co je s přihlédnutím k veškerým pravidlům vnitrostátního práva v jeho pravomoci, aby zaručil plnou efektivitu směrnice 93/104, a zabránil tak překročení maximální délky týdenní pracovní doby, stanovené v článku 6 bodu 2 této směrnice (viz v tomto smyslu výše uvedený rozsudek Marleasing, body 7 a 13).

119 V důsledku toho je namístě dospět k závěru, že vnitrostátní soud, jemuž byl předložen spor probíhající výlučně mezi jednotlivci, je při použití ustanovení vnitrostátního práva přijatých za účelem provedení povinností stanovených směrnicí povinen přihlédnout k veškerým pravidlům vnitrostátního práva a vykládat je v co možná největším rozsahu ve světle znění, jakož i účelu této směrnice, aby tak mohlo být dosaženo rozhodnutí, které je v souladu s cílem jí sledovaným. Ve věcech v původním řízení musí tudíž vnitrostátní soud učinit vše, co je v jeho pravomoci, aby zabránil překročení maximální délky týdenní pracovní doby, která je podle článku 6 bodu 2 směrnice 93/104 stanovena na 48 hodin.

120 Vzhledem ke všem výše uvedeným úvahám je na třetí otázku třeba odpovědět tak, že:

— článek 6 bod 2 směrnice 93/104 je třeba vykládat tak, že za okolností takových, jaké jsou dány v původním řízení, brání právní úpravě členského státu, jejímž

účinkem je, pokud jde o dobu pracovní pohotovosti na pracovišti („Arbeitsbereitschaft"), kterou zajišťují pracovníci zdravotnické záchranné služby v rámci záchranné lékařské služby první pomoci u organizace, jakou je Deutsches Rotes Kreuz, že umožňuje, případně i prostřednictvím kolektivní smlouvy nebo podnikové dohody uzavřené na základě takové kolektivní smlouvy, překročení maximální týdenní pracovní doby v délce 48 hodin stanovené tímto ustanovením;

— uvedené ustanovení splňuje všechny podmínky požadované k tomu, aby zakládalo přímý účinek;

— vnitrostátní soud, jemuž byl předložen spor probíhající výlučně mezi jednotlivci, je při použití ustanovení vnitrostátního práva, přijatých za účelem provedení povinností stanovených směrnicí, povinen přihlédnout k veškerým pravidlům vnitrostátního práva a vykládat je v co možná největším rozsahu ve světle znění, jakož i účelu této směrnice, aby tak mohlo být dosaženo rozhodnutí, které je v souladu s cílem jí sledovaným. Ve věcech v původním řízení musí tudíž vnitrostátní soud učinit vše, co je v jeho pravomoci, aby zabránil překročení maximální délky týdenní pracovní doby, která je podle článku 6 bodu 2 směrnice 93/104 stanovena na 48 hodin.

K nákladům řízení

121 Vzhledem k tomu, že řízení má, pokud jde o účastníky původního řízení, povahu incidenčního řízení vzhledem ke sporu probíhajícímu před předkládajícím soudem, je k rozhodnutí o nákladech řízení příslušný uvedený soud. Výdaje vzniklé předložením jiných vyjádření Soudnímu dvoru než vyjádření uvedených účastníků řízení se nenahrazují.

Z těchto důvodů Soudní dvůr (velký senát) rozhodl takto:

1) a) **Článek 2 směrnice Rady 89/391/EHS ze dne 12. června 1989, o zavádění opatření pro zlepšení bezpečnosti a ochrany zdraví zaměstnanců při práci, jakož i čl. 1 odst. 3 směrnice Rady 93/104/ES ze dne 23. listopadu 1993, o některých aspektech úpravy pracovní doby, je třeba vykládat tak, že činnost pracovníků zdravotnické záchranné služby, vykonávaná v rámci lékařské záchranné služby první pomoci, takové, jaká je předmětem původního řízení, spadá do působnosti uvedených směrnic.**

b) **Pojem „silniční dopravy" ve smyslu čl. 1 odst. 3 směrnice 93/104 je třeba vykládat tak, že se nevztahuje na činnost lékařské záchranné služby první pomoci, a to navzdory tomu, že tato služba spočívá přinejmenším zčásti v používání vozidla a v doprovodu pacienta během převozu do nemocnice.**

2) **Článek 18 odst. 1 písm. b) bod i) první odrážku směrnice 93/104 je třeba vykládat tak, že stanoví požadavek výslovně a svobodně vyjádřeného souhlasu individuálně uděleného každým pracovníkem k tomu, aby překročení maximální týdenní pracovní doby v délce 48 hodin, jak je upravena v článku 6 uvedené směrnice, bylo platné. V tomto ohledu nepostačuje, aby pracovní smlouva dotčené osoby odkazovala na kolektivní smlouvu, která takové překročení umožňuje.**

3) – **článek 6 bod 2 směrnice 93/104 je třeba vykládat tak, že za okolností takových, jaké jsou dány v původním řízení, brání právní úpravě**

členského státu, jejímž účinkem je, pokud jde o dobu pracovní pohotovosti na pracovišti („Arbeitsbereitschaft"), kterou zajišťují pracovníci zdravotnické záchranné služby v rámci záchranné lékařské služby první pomoci u organizace, jakou je Deutsches Rotes Kreuz, že umožňuje, případně i prostřednictvím kolektivní smlouvy nebo podnikové dohody uzavřené na základě takové kolektivní smlouvy, překročení maximální týdenní pracovní doby v délce 48 hodin stanovené tímto ustanovením;

– **uvedené ustanovení splňuje všechny podmínky požadované k tomu, aby zakládalo přímý účinek;**

– **vnitrostátní soud, jemuž byl předložen spor probíhající výlučně mezi jednotlivci, je při použití ustanovení vnitrostátního práva, přijatých za účelem provedení povinností stanovených směrnicí, povinen přihlédnout k veškerým pravidlům vnitrostátního práva a vykládat je v co možná největším rozsahu ve světle znění, jakož i účelu této směrnice, aby tak mohlo být dosaženo rozhodnutí, které je v souladu s cílem jí sledovaným. Ve věcech v původním řízení musí tudíž vnitrostátní soud učinit vše, co je v jeho pravomoci, aby zabránil překročení maximální délky týdenní pracovní doby, která je podle článku 6 bodu 2 směrnice 93/104 stanovena na 48 hodin.**

Podpisy.